

جنبه‌های حقوقی جعل عمیق

مصطفی‌السان*

سوور دهستانی**

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۷/۲۲

چکیده

جعل عمیق (دیپ‌فیک) به معنای تولید محتوای متحرک (ویدئویی) با تقلید، شبیه‌سازی یا جایگزین کردن چهره از پیش موجود است؛ به نحوی که بیننده تصور می‌کند ویدئوی تولید شده، واقعیت دارد، اما واقعی نیست. فناوری یادگیری عمیق که مبتنی بر هوش مصنوعی می‌باشد، امکان تولید چنین محتوایی را فراهم ساخته است. موضوعی که این مقاله بر آن تمرکز دارد، جنبه‌های حقوقی جعل عمیق و به طور خاص، سوءاستفاده‌هایی است که امکان دارد از محتوای جعلی بشود یا اساساً ممکن است محتوای جعلی با هدف تقلب، سوءاستفاده، فریب افکار عمومی یا تخریب شخصیت یک چهره مشهور تولید یا پخش شود. پرسش عمده این است که جعل عمیق، چه چالش‌هایی حقوقی را در پی دارد و آیا قوانین و مقررات کیفری و مسئولیت مدنی موجود، پاسخگوی وضعیت جدیدی که با گسترش جعل عمیق پیش آمده، هستند یا خیر؟ در راستای پاسخ به چنین پرسش‌هایی، در این مقاله، ویژگی‌ها و چالش‌های عملی جعل عمیق، استفاده از مفاد عهدنامه‌های مالکیت فکری برای مدیریت جعل و راهکارهای حقوقی کاهش و مدیریت جعل عمیق مورد بررسی قرار می‌گیرند.

کلیدواژه‌گان:

جعل عمیق، هوش مصنوعی، چالش‌های حقوقی، جرم‌انگاری.

* دانشیار، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول)

m_elsan@sbu.ac.ir

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دماوند

sevar.dehestani@yahoo.com

مقدمه

نامگذاری دیپ‌فیک^۱ به پیروی از نام کاربری یک کاربر Reddit به نام deepfakes انجام شده است. وی در دسامبر ۲۰۱۷ از فناوری یادگیری عمیق به منظور جای‌گذاری چهره سلبریتی‌ها به جای چهره افراد در هرزه‌نگاری (فیلم‌های مستهجن) بهره گرفته بود. این عبارت که هم به فناوری مورد استفاده و هم ویدئوهای ساخته شده توسط آن اشاره دارد، ترکیبی از یادگیری عمیق^۲ و جعل^۳ است.

در زبان فارسی، «جعل عمیق» معادل مرسوم برای عبارت دیپ‌فیک می‌باشد. در زبان عربی جعل عمیق (فارسی‌تر: اَبْر وانمایی یا اَبْر جازئی) را به «التزییف العمیق» معنا کرده‌اند. در فرانسه فناوری^۴ ترفندی برای ساخت پویانماهای دروغین (غیرواقعی) است.

جعل عمیق یکی از نمودهای یادگیری ماشینی و هوش مصنوعی است. این فناوری، از شبکه مولد تخصصی^۵ بهره می‌گیرد. شبکه مولد تخصصی (زایای دشمن‌گونه) از مدل تولیدکننده و مدل تشخیص‌دهنده به طور هم‌زمان بهره می‌گیرد و تولید (شبیه‌سازی) یک اثر مانند فیلم به صورت مستمر تا زمانی انجام می‌گیرد که تشخیص‌دهنده، در تمایز واقعی یا تقلبی بودن آن در مقایسه با نسخه اصل، دچار اشتباه شود و نتواند این دو را از هم متمایز کند.

ویدئوی جعلی، تصویر یا فیلم‌های موجود (غیرواقعی) را روی تصویر یا فیلم منبع (واقعی) قرار می‌دهد و با ترکیب آنها به نتایج غیرواقعی می‌رسد. برای مثال، در یک نوانما (ویدئو) جعلی، باراک اوباما جانشین خود، یعنی دونالد ترامپ را فردی کاملاً غیرمنطقی و حقیر خطاب می‌کند. در آستانه کریسمس ۲۰۲۰، کانال چهار تلویزیون بریتانیا با یک ویدئو که محصول جعل عمیق بود، ملکه الیزابت دوم را در حال رقصیدن نشان داد که با انتقادات زیادی روبرو شد. این شبکه تلویزیونی، هدف از تولید و پخش این ویدئو را اطلاع‌رسانی شفاف و قابل فهم از میزان واقع‌نمایی و تهدید «جعل عمیق» در عصر دیجیتال اعلام کرده است. مهم‌ترین کارکرد جعل عمیق در حوزه هرزه‌نگاری و فیلم‌های مبتذل می‌باشد. به نحوی که چنین فیلم‌هایی با

1. Deepfake
2. deep learning
3. fake
4. truçage vidéo
5. Generative Adversarial Networks- GAN

شبیه‌سازی زنان و مردان مشهور در عرصه سینما و تلویزیون یا ورزشکاران شناخته‌شده، تولید و عرضه می‌شود.

نرم‌افزارهای فیس‌آپ،^۱ زائو،^۲ ری‌فیس،^۳ اسپیک پیک،^۴ دیپ‌فیک لب،^۵ فیک‌آپ،^۶ دیپ فیکس وب^۷ و دیپ فیک اینستاگرام^۸ از جمله نرم‌افزارهایی هستند که اغلب به صورت رایگان در دسترس بوده، می‌توان از آنها برای تغییر چهره، آواز خواندن به جای دیگری و شبیه‌سازی صوتی- تصویری استفاده کرد.

در گذشته، جعل عمیق برای شبیه‌سازی فیلم (تصاویر متحرک) به کار گرفته می‌شد. اما با پیشرفت فناوری، موضوع جعل عمیق ممکن است واقعی نبوده و برای مثال یک نقاشی باشد. نقاشی مونالیزا اثر لئوناردو داوینچی یکی از مواردی است که نسخه متحرک آن در اینترنت موجود است.

در این مقاله، ضمن سه گفتار به بررسی جنبه‌های حقوقی جعل عمیق می‌پردازیم؛ ویژگی‌ها و چالش‌های عملی جعل عمیق (گفتار اول)، استفاده از مفاد عهدنامه‌های مالکیت فکری برای مدیریت جعل عمیق (گفتار دوم) و راهکارهای حقوقی کاهش و مدیریت جعل عمیق (گفتار سوم).

۱. ویژگی‌ها و چالش‌های عملی جعل عمیق

جعل عمیق، محصول هوش مصنوعی است و لذا برای تشخیص آن نیز از هوش مصنوعی استفاده می‌شود. امکان سوءاستفاده از ویدئوهای تولید شده از این طریق، تلاش برای تولید تشخیص‌دهنده‌های به‌روزتر و دقیق‌تر را مضاعف کرده است.

۱.۱. ویژگی‌های جعل عمیق

تفاوت جعل عمیق با فوتوشاپ در دو چیز است: اول اینکه، جعل عمیق مبتنی بر هوش مصنوعی است. دومین تفاوت این است که برخلاف فوتوشاپ، محتوای جعل عمیق بدون دخالت مستقیم انسان تولید می‌شود.

-
1. FaceApp
 2. ZAO
 3. Reface
 4. SpeakPic
 5. DeepFaceLab
 6. FakeApp
 7. Deepfakes Web
 8. Instagram DeepFake Bot

جعل عمیق این توانایی را دارد که سامانه‌های احراز هویت بیومتریک را فریب دهد. به این صورت که تصویر یا صدای سابقاً ضبط‌شدهٔ شخص، در مواردی که چنین احراز هویتی مورد نیاز باشد، به کار گرفته شود. مانند مواردی که احراز هویت برای عضویت در یک شرکت فعال در حوزهٔ رمز ارز مانند بایننس یا نوبیتکس مورد نیاز می‌باشد. راهکار کاستن از چنین چالش‌هایی، استفاده از احراز هویت زنده می‌باشد. چراکه این شیوه تضمین می‌کند تنها انسان‌های زنده و واقعی احراز هویت می‌شوند.

برخی از نویسندگان در ایالات متحده، تهدید ناشی از جعل عمیق را بسیار جدی‌تر از حریم خصوصی افراد و ضرر و زیان‌بخش خصوصی دانسته و آن را تهدیدی برای مردم‌سالاری و امنیت ملی اعلام داشته‌اند.^۱ در عین حال، جعل عمیق همیشه زیان‌بار نیست؛ از این فناوری می‌توان برای بازسازی تصاویر و فیلم‌های قدیمی استفاده کرد. در فیلم سریع و خشن،^۲ پل واکر پیش از تکمیل فیلمبرداری سری هفتم این فیلم، در اثر تصادف کشته شد. عوامل فیلم، با فناوری جعل عمیق یا همان آبرجارتی او را به فیلم بازگرداندند.

در ایالات متحده، جعل عمیق فی‌نفسه جرم نیست؛ اما اگر این اقدام با اهداف مجرمانه یا برای اهدافی که شخص اصلی رضایت ندارد، به کار گرفته شود، می‌تواند در قالب سرقت هویت یا هرزه‌نگاری انتقامی^۳ جرم شناخته شود.

با پیشرفت فناوری، مشکل پلک نزدن در نسخهٔ جعل‌شده، حل گشته است و لذا از این تفاوت، نمی‌شود برای تشخیص این نمونه در مقایسه با نسخه واقعی استفاده کرد. به علاوه، جعل عمیق می‌تواند به نحوی باشد که هیچ معادل و مشابه واقعی نداشته باشد؛ مثل متحرک کردن تصویر یک شاه قدیمی یا حتی یک نقاشی، به نحوی که چیزی بگوید، اخم کند یا بخندد.

۲. چالش‌های عملی جعل عمیق

یکی از مهم‌ترین چالش‌های جعل عمیق که پیشگیری از آن را دشوار می‌سازد، خارجی بودن مرتکبین آن یا انجام آن از جانب افراد ایرانی‌الاصلی است که سال‌هاست در خارج اقامت داشته،

1. O'Donnell, Nicholas, "Have We No Decency? Section 230 and the Liability of Social Media Companies for Deepfake Videos." *University of Illinois Law Review*, Vol. 2021, no. 2, 2021, p. 738.

2. *Fast & Furious*

3. *Revenge Pornography*

اغلب دارای تابعیت مضاعف می‌باشند. در چنین مواردی، عملاً مجازات عامل یا حتی مطالبه خسارت از وی غیرممکن خواهد شد. زیرا کشورها اغلب حاضر به استرداد اتباع خود به عنوان مجرم به کشور دیگر نمی‌باشند. به علاوه، در مورد اصل جرم‌انگاری جعل عمیق و نیز اصل مسئولیت مدنی ناشی از این اقدام، میان نظام حقوقی کشورها اختلاف نظر وجود دارد.

در دعوی مسئولیت مدنی ناشی از خسارات جعل عمیق، چنین زیان‌هایی علی‌القاعده باید به تولیدکننده اثر جعلی تعلق گیرد؛ زیرا پخش‌کنندگان آن ممکن است بسیار متعدد، ناآگاه به حقیقت، پایین‌تر از سن قانونی یا دارای تابعیت کشورهای مختلف باشند. در مورد خالق اثری که محصول جعل عمیق می‌باشد، عمدتاً دو مشکل عمده بروز می‌کند: اول اینکه امکان دارد چنین شخصی، حرفه‌ای بوده و از هویت ناشناس استفاده کرده باشد که در این صورت، یافتن وی دشوار خواهد بود.^۱ در این خصوص، یافتن آی‌پی اولیه (مبدأ) که اثر جعلی، نخستین بار از آنجا ارسال گردیده، می‌تواند به علت پخش گسترده و زنجیره‌ای چنین اثری، مشکل یا بسیار هزینه‌بر باشد.

چالش دیگر، بر فرض یافتن شدن ایجادکننده اثر جعلی یا اولین پخش‌کننده عمدی آن این است که امکان دارد چنین اشخاصی توان جبران خسارت را نداشته باشند: جوانی از روی کنجکاوی اثری را شبیه‌سازی می‌کند و دوست وی، خواسته یا بدون اطلاع از آثار زیان‌بار، چنین اثری را در شبکه‌های اجتماعی پخش می‌کند. هرچند با اثبات عدم تقصیر برعهده ایجادکننده و پخش‌کننده می‌باشد؛ در عین حال، آنها امکان دارد با اثبات عدم تقصیر خود یا تقصیر دیگری، حسب مورد از مسئولیت مدنی یا کیفری معاف شوند.

راهکار جامعی که می‌تواند در سطح جهانی برای کاستن از آثار زیان‌بار جعل عمیق به کارگرفته شود، هماهنگی میان شبکه‌های اجتماعی در تبعیت از دستورهای مقامات امنیتی یا قضایی برای پاکسازی، روشنگری، مسدود کردن و سایر اقدامات مرتبط با محتوای جعلی است که در شبکه‌ها پخش گردیده یا قصد پخش آن وجود دارد. در این مورد، رویکرد رسانه‌هایی همچون یوتیوب، فیسبوک، واتس‌آپ، تلگرام و توئیتر شبیه هم‌دیگر نیست.^۲ به دلایل متعدد، از

1. Schwartz, Paul M. & Karl-Nikolaus Peifer, "Prosser's Privacy and the German Right of Personality Are Four Privacy Torts Better than One Unitary Concept?" *California Law Review*, Vol. 98, 2010, pp. 1972-81.

2. Reid, Shannon, "The Deepfake Dilemma: Reconciling Privacy and First Amendment Protections", *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*, Vol. 23, 2021, p. 219.

جمله اینکه قانون یکنواخت جهانی در این خصوص وجود ندارد. به طور خاص باید به این مهم توجه داشت که اکثر این شبکه‌های اجتماعی و اطلاع‌رسانی، به طور انحصاری از ایالات متحده اداره می‌شوند و لذا قوانین داخلی این کشور در مورد اینکه با محتوای جعل عمیق چگونه رفتار یا برخورد شود، عملاً نظام حقوقی و حتی اجتماعی-سیاسی کشورهای دیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

چالش‌های جعل عمیق را استفاده از این فناوری برای نقض حریم خصوصی، تأثیرگذاری در انتخابات و افکار عمومی و نیز نقض آرامش عمومی اعلام کرده‌اند.^۱

برای مثال، پخش چندین ویدئو که در آن یکی از نامزدهای انتخاباتی دروغ می‌گوید، توهین می‌کند یا اطلاعات اشتباه می‌دهد، بی‌گمان در سرنوشت انتخاباتی وی مؤثر خواهد بود. هرچند که بعداً به مردم اعلام شود ویدئوهای مذکور جعل بوده است. زیرا پاک کردن تأثیر مخربی که یک اثر پربازدید در افکار عمومی داشته است، کار آسانی نیست.

در سال ۲۰۱۹ ادعا شده که کشورهای روسیه، چین و ایران می‌توانند از طریق جعل عمیق بر انتخابات ۲۰۲۰ ایالات متحده آمریکا تأثیر بگذارند.^۲ ادعا شده که در انتخابات سال ۲۰۱۷ فرانسه، روسیه با سرقت مدارکی از کمپین تبلیغاتی ماکرون، آنها را از طریق جعل عمیق و به همراه اطلاعات مخرب، ویرایش کرده و به کار گرفته است.^۳

یکی دیگر از چالش‌های جعل عمیق، مسائل اقتصادی ناشی از آن است. این ترفند می‌تواند برای بالا بردن اعتبار یک شرکت یا حمله به اعتبار آن به کار گرفته شود. برای مثال، وقتی ایلان ماسک در حال مصرف ماریجوانا دیده شد، سهام تسلا شش درصد ریزش کرد.^۴ همچنین فناوری جعل عمیق می‌تواند برای دستکاری مدل‌های پامپ و دامپ (نوسان شدید قیمت) رمزارزها به کار گرفته شود. بدین صورت که یک صرافی دیجیتال، نمودارها و الگوریتم‌های مرتبط با نوسانات بازار رمزارز یا یک رمزارز معین (برای مثال بیت کوین یا دوج یا کاردانو) را از یک تارنمای معتبر گرفته، سپس با دستکاری آنها به صورت یک فیلم کوتاه (کلیپ) در اینستاگرام

1. O'Donnell, op. cit, p. 708.

2. Khari Johnson, Deepfake Concerns Ahead of 2020 Election Include Iran, China, Instagram, and WhatsApp, At: <https://venturebeat.com/>

3. Chesney, Bobby & Citron, Danielle K., "Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security", *California Law Review*, Vol. 107, 2019, p. 1779.

4. Henry Ajder, Social Engineering and Sabotage: Why Deepfakes Pose an Unprecedented Threat to Business, At: https://aibusiness.com/document.asp?doc_id=760904/

خود منتشر نماید. نتیجه این امر می‌تواند تحریک هزاران نفر برای خرید یا فروش آن رمزارز باشد. بی‌گمان صرافی دیجیتال تنها شخصی است که از این نوسان‌گیری، در قالب کارمزد یا اقدام به معامله (خرید - فروش) در زمان مناسب بهره خواهد گرفت.

جعل عمیق می‌تواند برای ایجاد بحران‌های اجتماعی به کار گرفته شود. به این صورت که با جعل (درهم‌نمایی) ویدئوهای متعلق به کشورهای دیگر (با صحنه قتل، غارت، شورش و...) آنها را به عنوان یک نمونه داخلی برای کشوری که در شرایط بحرانی قرار دارد، به کار گیرد و وضعیت را وخیم‌تر کند. تبلیغ شیوع بیماری همه‌گیر یا یک حادثه طبیعی فراگیر از طریق ویدئوهای جعلی، امری مسبوق به سابقه می‌باشد.^۱

ادعا شده که روسیه در افزایش بحران ناشی از اعتراض «جلیقه‌زرها» در فرانسه داشته و اطلاعات غلط ارائه شده در این مورد، ۱۰۰ میلیون بیننده در فیسبوک داشته است.^۲ چنین مواردی، بی‌گمان بر گردشگری فرانسه و نیز افزایش درگیری معترضین با پلیس تأثیرگذار بوده است.^۳ تحریک رسانه‌ای از طریق درهم‌نمایی و درهم‌سازی تصاویر و فیلم‌های مرتبط با اعتراضاتی که ابتدا به صورت مسالمت‌آمیز شروع شده‌اند، یکی از مهم‌ترین عوامل تبدیل آنها به اغتشاش، نابودی اموال عمومی و افزایش خشونت است.

در حوزه جعل عمیق نسبت به ویدئوهای هرزه‌نگاری (مبتذل)، مسئله فقط این نیست که در مورد ویدئویی که نسبت به آن شرکت تولیدکننده محتوای مبتذل کپی‌رایت دارد، نقض حق صورت می‌گیرد؛ بلکه چالش مهم‌تر در خصوص شخصی است که با جعل عمیق در صحنه‌های مبتذل، جانشین می‌شود.^۴ شخص جانشین، اغلب یک سیاستمدار، هنرپیشه یا ورزشکار مشهور است که با عمومی شدن پخش فیلم مبتذل، حیثیت وی بر باد می‌رود و بازگرداندن اعتماد یا باور عمومی در مورد وی، واقعاً دشوار است.

1. Chesney & Citron, op. cit, p. 1782.

2. Atkinson, Claire, Fake News Can Cause "Irreversible Damage" to Companies- and Sink Their Stock Price, NBC NEWS, At: <https://www.nbcnews.com/business/business-news/fake-news-can-cause-irreversible-damage-companies-sink-their-stock-n995436> .

3. O'Donnell, op. cit, p. 710.

4. Gieseke, Anne Pechenik, "The New Weapon of Choice: Law's Current Inability to Properly Address Deepfake Pornography", *Vanderbilt Law Review*, Vol. 73, 2020, p. 1500.

۲.۱. استفاده از مفاد عهدنامه‌های مالکیت فکری برای مدیریت جعل عمیق

علاوه بر عهدنامه رم در خصوص حمایت از اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمان‌های پخش رادیو-تلویزیونی،^۱ عهدنامه‌هایی به طور خاص برای حمایت از حقوق مرتبط تدوین یافته‌اند که می‌توان از مفاد آنها برای حمایت از آثار صوتی و تصویری در برابر جعل عمیق بهره گرفت. این کنوانسیون‌ها عبارت از «کنوانسیون حمایت از تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها در برابر تکثیر بدون مجوز آوانگاشت‌های آنها»^۲ (منعقد در اکتبر ۱۹۷۱ در ژنو و معروف به «کنوانسیون آوانگاشت‌ها»)^۳ و نیز «کنوانسیون مربوط به توزیع سیگنال‌های حاوی برنامه از طریق ماهواره»^۴ (منعقد به تاریخ می ۱۹۷۴ در بروکسل و مشهور به «کنوانسیون ماهواره»)^۵ می‌باشد. هدف این دو عهدنامه به ترتیب، حمایت از تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها و سازمان‌های پخش در مقابل استفاده بدون مجوز و نقض حقوق می‌باشد.

در مقایسه با کنوانسیون رم، می‌توان عهدنامه آوانگاشت‌ها و عهدنامه ماهواره را «تخصصی» (خاص) محسوب داشت. تصویب آنها توسط کشورها، حقوقی بسیار بیشتر از کنوانسیون رم را برای اجراکنندگان، تولیدکنندگان آوانگاشت و سازمان‌های پخش تأمین می‌کند. به علاوه، این دو عهدنامه حاوی حمایت‌های مضاعفی است که با مقررات کنوانسیون رم مغایرتی ندارد و به همین دلیل به موجب ماده ۲۲ آن به رسمیت شناخته شده است.

۲.۲. استفاده از مفاد عهدنامه آوانگاشت‌ها

۲.۲.۱. ادله توجیهی و اهداف کنوانسیون‌های خاص

یکی از دلایل اصلی پذیرش بین‌المللی عهدنامه آوانگاشت‌ها در دو دهه اخیر، افزایش سرقت و استفاده بدون مجوز از آوانگاشت‌ها می‌باشد. دلیل دیگر را باید در ادبیات حقوقی که عهدنامه مذکور به کار گرفته است، جست.

1. Rome Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organizations (1961).
2. Convention for the Protection of Producers of Phonograms Against Unauthorized Duplication of Their Phonograms, (Geneva, October 1971).
3. Phonograms Convention.
4. Convention Relating to the Distribution of Programme-Carrying Signals Transmitted by Satellite, (Brussels, May 1974).
5. Satellites Convention

در حالی که کشورهای عضو، مقررات جدیدی را در حوزه حقوق مرتبط، بر مبنای استانداردهای مقرر در کنوانسیون رم وضع کرده‌اند، انواع مختلف نقض حق نسبت به آثار صوتی- تصویری در سطح بین‌المللی در حال افزایش است. همین امر، تلاش‌های سریعی را برای تدوین عهدنامه‌ای جدید یا به‌روزرسانی اسناد قدیمی ایجاد کرده است.

عهدنامه آوانگاشت‌ها، تمامی معیارهایی را که در سال‌های اخیر در حقوق داخلی کشورها مقرر شده، مدنظر قرار داده و درصدد اجرای آنها - به جای سعی در یکنواخت کردن حقوق مربوط به آوانگاشت‌ها - برآمده است. برای مثال، این کنوانسیون به تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها حق دادن مجوز یا ممنوع ساختن بازتولید آوانگاشت‌های آنها را داده است. به عنوان نکته بدیهی، اصلاح این بخش از عهدنامه برای کشورهایی که علاوه بر این حقوق، مزایای دیگری را برای تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها در نظر گرفته‌اند، ضرورتی ندارد. با این حال، به‌روزرسانی هر عهدنامه بین‌المللی، مطابق با ضرورت‌ها و استانداردهای جدید، امری لازم و غیر قابل اجتناب به نظر می‌رسد.

در موسیقی‌هایی که همراه آثار تصویری پخش می‌شوند، می‌توان حمایت‌های کنوانسیون ماهواره را به کار گرفت. امروزه انتقال برنامه از طریق ماهواره، اغلب به صورت غیرمستقیم به عمل می‌آید. سیگنال‌های الکترونیکی، برنامه‌های پخش را از طریق ماهواره حمل می‌کنند و در نتیجه آن، امکان پخش در سراسر جهان فراهم می‌آید؛ هدفی که با حامل‌های سنتی نمی‌توان به آن دست یافت.

با وجود پیشرفت‌هایی که در حوزه ماهواره حاصل شده است، طرز بیان ماده ۳ کنوانسیون رم می‌تواند منجر به اشکال شود. بر طبق ماده مذکور، پخش به معنای انتقال صدا یا تصویر یا هر دو به عموم از طریق وسایل ارتباطی بی‌سیم می‌باشد. این ماده می‌تواند از دو نظر تعریف «پخش» را محدود ساخته، از تسری آن به پخش‌های ماهواره‌ای جلوگیری کند. از یک سو، گرفتن سیگنال‌هایی که از سوی سازمان‌های ایجادکننده به ماهواره فرستاده می‌شود، برای گیرنده‌های عمومی امکان‌پذیر نیست. از سوی دیگر، سیگنال‌های دریافت شده، اغلب از طریق ایستگاه‌های زمینی دریافت شده و به طور مکرر از طریق کابل یا به صورت بی‌سیم به عموم منتقل می‌شود.

۲.۲.۲. ویژگی‌های اصلی کنوانسیون‌های خاص

اگرچه کنوانسیون آوانگاشت‌ها و کنوانسیون ماهواره، در بسیاری از زمینه‌ها عهدنامه رم را تکمیل می‌کنند، با وجود این، خود از سه نظر دارای رویکرد منحصر به فرد می‌باشند:

اول اینکه، کنوانسیون رم به افراد ذی‌نفع در حقوق مرتبط، حق اعطای مجوز یا منع را قائل می‌شود؛ بدون اینکه تضمین‌های لازم را برای حقوق نویسندگان مدنظر فراهم سازد. کنوانسیون آوانگاشت‌ها و کنوانسیون ماهواره، در خصوص این مسائل، به جای ورود در جزئیات آنها، این موضوع را به حقوق داخلی کشورهای عضو واگذار کرده‌اند تا ابزارهای حقوقی پیشگیری از نقض حق را آن‌گونه که صلاح می‌دانند، به کار گیرند.

دوم اینکه، کنوانسیون رم بر مبنای «اصل رفتار ملی» تدوین شده است. این بدان معناست که حمایت موصوف در کنوانسیون رم، فقط شامل حداقل حمایت می‌باشد که خود می‌تواند با اعمال محدودیت (رزرو) از سوی کشورهای عضو هم روبرو شود. این در حالی است که کنوانسیون آوانگاشت‌ها از نظام رفتار ملی در خصوص حمایت سخنی به میان نمی‌آورد؛ بلکه به طور صریح آن دسته از اعمال و فعالیت‌های غیرقانونی را که کشورهای عضو باید تضمین‌های لازم را برای مقابله با آنها اتخاذ نمایند، تشریح می‌کند. در نتیجه، دولت‌های عضو ملزم نیستند که برای اشخاص خارجی، همان حمایت‌هایی را مقرر دارند که برای اتباع خود در نظر گرفته‌اند. برای مثال، کشورهایی که دارای قانون داخلی برای حمایت در برابر اجرای عمومی آوانگاشت‌ها هستند، مجبور نیستند چنین الزام‌هایی را برای حمایت از تولیدکنندگان آوانگاشت‌های کشورهای دیگر در نظر بگیرند؛ چراکه کنوانسیون آوانگاشت‌ها، هیچ نوع حمایتی را در برابر استفاده عمومی از آوانگاشت‌هایی که بازتولید یا توزیع شده، مقرر نداشته است. البته باید اشاره کرد که کنوانسیون آوانگاشت‌ها هرگز نباید به نحوی تفسیر شود که متضمن محدودیت حمایتی برای اشخاص خارجی به موجب مقررات داخلی یا بین‌المللی باشد (بند ۱ ماده ۷ کنوانسیون آوانگاشت‌ها). در عهدنامه ماهواره هم، مسئله رفتار ملی مطرح نمی‌شود. کنوانسیون مذکور دولت‌های عضو را ملزم می‌سازد که گام‌های ضروری برای پیشگیری از تنها یک نوع اقدام به کار گیرند و آن توزیع سیگنال‌های حاوی برنامه به وسیله توزیع‌کنندگانی است که سیگنال‌ها با هدف دسترسی آنها از طریق ماهواره ارسال یا منتقل نشده است.

سومین ویژگی بارز کنوانسیون‌های ویژه حقوق مرتبط، مقابله آنها با نقض این حقوق در حیطه‌ای وسیع است. موافقت‌نامه‌های جدید برای تصویب کلیه کشورهای عضو سازمان ملل متحد، سازمان‌های خاصی که با سازمان ملل در ارتباط هستند یا اعضای سند مؤسس دیوان دادگستری بین‌المللی^۱ که عملاً تمامی کشورهای دنیا را شامل می‌شود، تدوین یافته است. در حالی که کنوانسیون رم عهدنامه‌ای «بسته» محسوب می‌گردد؛ زیرا تصویب آن تنها برای کشورهایی ممکن است که حداقل عضو یکی از دو عهدنامه بین‌المللی راجع به حق بر اثر (کپی‌رایت) باشند.

۲.۲.۳. قواعد اصلی مندرج در کنوانسیون آوانگاشت‌ها

از حیث قواعد اصلی، کنوانسیون آوانگاشت‌ها با کنوانسیون رم از سه نظر تفاوت دارد: اول، معیار مشروعیت حمایت؛ دوم، محدوده حمایت و سوم، ابزارهایی که با استفاده از آنها از حصول حمایت، اطمینان حاصل می‌شود.

کنوانسیون آوانگاشت‌ها تنها معیار تابعیت را به عنوان شرط اعطای حمایت می‌پذیرد. با این حال، هر یک از دولت‌های عضو که از ۲۹ اکتبر ۱۹۷۱، حمایت را صرفاً بر اساس محل اولین تثبیت مقرر داشته‌اند، می‌توانند با دادن اعلامیه به دبیر کل سازمان جهانی مالکیت فکری اعلام کنند که معیار مذکور (اولین تثبیت) را اجرا خواهند کرد.

حمایت، نه تنها در برابر تکثیر آوانگاشت‌ها انجام می‌گیرد، بلکه توزیع نسخه‌های تقلبی و واردات نسخه‌های مذکور را هم شامل می‌شود (ماده ۲) و از سوی دیگر، محدوده حمایت شامل ادعای خسارت نسبت به استفاده ثانویه از آوانگاشت‌ها نمی‌شود.

ابزارهایی که کنوانسیون آوانگاشت‌ها بر مبنای آنها باید اجرا شود، موضوعی است که به حقوق داخلی کشورها واگذار شده است. دولت‌ها می‌توانند حمایت خود را در قالب حق بر اثر اعمال نمایند یا حقوق هم‌جوار خاصی را برای آوانگاشت‌ها قائل شوند. همچنین مقررات منع رقابت ناعادلانه یا تضمین‌های کیفری می‌تواند در راستای حمایت کارایی داشته باشد (ماده ۳).

کنوانسیون آوانگاشت‌ها همان محدودیت‌هایی را که در مسیر حمایت از نویسندگان وجود دارد، پذیرفته است. کنوانسیون همچنین پروانه‌های مجوز اجباری را می‌پذیرد؛ به شرطی که

1. International Court of Justice [ICJ].

استفاده انحصاری در تدریس یا پژوهش‌های علمی مدنظر بوده و محدود به قلمرو سرزمینی کشوری باشد که مقامات آن، اعطای مجوز می‌کنند. البته باید جبران خسارت منصفانه‌ای از ذی‌حق به عمل آید.

از حیث مدت زمان حمایت، مدت زمان حداقلی در کنوانسیون آوانگاشت‌ها همانند کنوانسیون رم تصریح شده است: اگر قانون داخلی عضو، مدت زمان خاصی را برای حداقل مدت حمایت مدنظر داشته باشد، آن مدت نباید کمتر از ۲۰ سال از پایان سالی باشد که صداهای مندرج در آوانگاشت‌ها برای اولین بار تثبیت شده یا آوانگاشت‌ها برای نخستین بار منتشر شده است. باید تصریح کرد که کنوانسیون آوانگاشت‌ها حاوی مقرراتی برای حمایت از اجراکنندگان است. بنابر ماده ۷، قانون‌گذاری داخلی در هر یک از کشورهای عضو می‌تواند در هر مورد که لازم باشد، محدوده حمایت مقرر برای اجراکنندگانی را که اجرای آنها در آوانگاشت‌ها تثبیت گردیده، مشخص سازد و شرایط چنین حمایتی را تعیین نماید.

۲.۲.۴. کنوانسیون آوانگاشت‌ها و کشورهای در حال توسعه

قابل توجه است که کشورهای عضو کنوانسیون آوانگاشت‌ها و کنوانسیون ماهواره، همانند دولت‌هایی که به عضویت کنوانسیون رم درآمده‌اند، لزوماً از کشورهای بسیار صنعتی نیستند. این امر مبین نقش عمده‌ای است که حقوق مرتبط در توسعه کشورهای در حال توسعه بازی می‌کند. به رسمیت شناختن و حمایت بین‌المللی از حقوق اجراکنندگان، تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها و سازمان‌های پخش، به همراه حق بر اثر، به طور مستقیم در توسعه کشورها تأثیر دارد. به همین دلیل، کشورهای در حال توسعه، ضرورت حمایت قانونی از نویسندگان، اجراکنندگان، تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها و سازمان‌های پخش را به عنوان نظامی مستقل در سطح داخلی و بین‌المللی به رسمیت شناخته‌اند.^۱

بدیهی است تحلیل‌های فوق، در مورد کشورهای صدق می‌کند که به طور خاص در حوزه موسیقی دارای تولیدات عمده‌ای در مقایسه با کشورهای دیگر هستند یا اینکه درصددند از طریق پذیرش نظام حمایتی جامع برای اجراکنندگان، تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها و سازمان‌های پخش موسیقی، از موسیقی سنتی به عنوان فرهنگ ملی صیانت نموده یا امکان تهاجم فرهنگی خارجی

1. WIPO Intellectual Property Handbook, op. cit, p. 324.

را از طریق محدود ساختن واردات آنها، به حداقل ممکن برسانند. زیرا چنانچه بررسی شد، حمایت قانونی از موسیقی خارجی، باعث بالا رفتن قیمت آن و فروش آن به قیمت واقعی در بازار داخلی می‌شود و همین امر خود به عنوان مانع عمده در راه عرضه بی‌حد و حصر محصولات موسیقی خارجی محسوب می‌شود.

۲.۳. معاهده اجراها و آوانگاشت‌های سازمان جهانی مالکیت فکری

کنفرانس دیپلماتیک سازمان جهانی مالکیت فکری در خصوص مسائل مشخصی از حق بر اثر و حقوق مرتبط^۱ در دسامبر ۱۹۹۶ در ژنو برگزار گردید و طی آن دو عهدنامه تدوین شد: عهدنامه حق بر اثر (کپی‌رایت) سازمان جهانی مالکیت فکری^۲ و معاهده اجراها و آوانگاشت‌های سازمان جهانی مالکیت فکری.^۳

با در نظر گرفتن پیشرفت‌های ناشی از فناوری از سال ۱۹۸۰ در همه حوزه‌های حقوق مالکیت فکری، این حقیقت محرز بود که دیگر ارائه رهنمودها و توصیه‌ها در قالب‌های مختلف به دولت‌ها کارایی ندارد و باید قواعد الزام‌آوری در این خصوص اندیشیده شود. عهدنامه حق بر اثر و معاهده اجراها و آوانگاشت‌های سازمان جهانی مالکیت فکری با همین اهداف در کنفرانس دیپلماتیک مذکور به تصویب رسید.

۲.۳.۱. ماهیت حقوقی معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها و ارتباط آن با دیگر عهدنامه‌های بین‌المللی

معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها ارتباط مشخصی با کنوانسیون رم دارد؛ چراکه همانند رابطی میان موافقت‌نامه تریس و کنوانسیون رم به تصویب رسیده است. این بدان معنا است که اولاً، به طور کلی، اجرای ماهوی کنوانسیون رم تعهدی برای دولت‌های عضو به شمار نمی‌آید؛ ثانیاً، تنها مقررات خاصی از کنوانسیون رم (مواردی که به معیار قانونی بودن برای حمایت ارتباط می‌یابد)، با ارجاع به مواد آن در معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها پذیرفته شده است. ثالثاً، بند ۲ ماده ۱ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها بر تعهدآور بودن کنوانسیون رم دلالت دارد که به موجب آن هیچ‌کدام از

1. WIPO Diplomatic Conference on Certain Copyright and Neighboring Rights Questions.

2. WIPO Copyright Treaty [WCT].

3. WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT), (adopted in Geneva on December 20, 1996).

مقررات این معاهده، تأثیری در تعهداتی که دولت‌های عضو بر اساس کنوانسیون رم بر عهده گرفته‌اند، ندارد.

بند ۳ ماده ۱ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها، راجع به ارتباط با عهدنامه‌های دیگر، مقررات مشابه بند (۲) ماده ۱ عهدنامه حق بر اثر (کپی‌رایت) سازمان جهانی مالکیت فکری را دربر دارد. به موجب این بند، معاهده نباید به عنوان مغایر با حقوق و تکالیف مقرر در هر عهدنامه دیگری محسوب گردد.

عنوان ماده ۱ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها، «ارتباط با دیگر کنوانسیون‌ها» است؛ اما قسمت دوم همان ماده، موضوع را به نحو موسعی مطرح می‌سازد؛ یعنی به ارتباط میان حق بر اثر از یک سو و حقوق مرتبط مقرر در معاهده از سوی دیگر می‌پردازد. این ماده، متن ماده ۱ عهدنامه حق بر اثر (کپی‌رایت) سازمان جهانی مالکیت فکری را با همان الفاظ تکرار می‌کند: «حمایت مقرر در این عهدنامه نباید با حمایت از حق بر اثر نسبت به آثار ادبی و هنری تداخل داشته یا به هر نحو آن را متأثر سازد. در نتیجه، هیچ‌کدام از مواد این معاهده را نمی‌توان به نحوی که مغایر با چنان حمایت‌هایی باشد، تفسیر کرد».

کنفرانس دیپلماتیک، متنی را به تصویب رسانید که مورد توافق همه مذاکره‌کنندگان بود. «این موضوع مورد توجه است که بند (۲) ماده ۱، رابطه حقوق نسبت به آوانگاشت‌ها به موجب این معاهده و حق بر اثر را که در آوانگاشت‌ها موجود است، روشن می‌سازد. در مواردی که نیاز به دریافت مجوز از نویسنده اثری باشد که در آوانگاشت‌ها به کار رفته یا اینکه اجراکننده یا تولیدکننده دارای حقی در اثر باشد، تکلیف دریافت مجوز از نویسنده به صرف دریافت اجازه اجراکننده یا تولیدکننده ساقط نمی‌شود، همان‌گونه که عکس این امر هم صادق است».

۲.۳.۲. قواعد اصلی معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها

مقررات معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها در خصوص «حوزه دیجیتال» شامل موارد زیر می‌شود: تعاریف خاص، حقوق قابل اجرا برای ذخیره و انتقال اجراها و آوانگاشت‌ها در سامانه‌های دیجیتال، محدودیت‌ها و استثنای حقوق در محیط دیجیتالی، معیارهای فنی حمایت و اطلاعات مدیریت حقوق. همان‌طور که در ذیل بررسی می‌شود، حق توزیع می‌تواند با انتقال از طریق

شبکه‌های دیجیتالی مرتبط باشد؛ با این حال، قلمرو آن بسیار وسیع‌تر است. همچنین با توجه به ارتباط موضوع با حق بر اجاره، حق توزیع نیز در کنار حقوق دیگر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲.۳.۲.۱. تعاریف مذکور در معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها

از حیث تعاریف، معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها از ساختار کنوانسیون رم تبعیت می‌کند؛ از آن نظر که در ماده ۲ یک‌سری تعاریف را آورده است. تعاریف کم و بیش حاوی همان اصطلاحاتی هستند که در ماده ۳ کنوانسیون آمده‌اند. اجراکنندگان، آوانگاشت‌ها، تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها، انتشار و پخش از جمله این مفاهیم هستند. البته علاوه بر این موارد، معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها، تثبیت و «ابلاغ به عموم»^۱ را تعریف می‌کند؛ حال آنکه دو اصطلاح «بازتولید» و «پخش دوباره» در کنوانسیون رم نیامده است.

تأثیر فناوری در مفاهیم تعریف شده به وضوح دیده می‌شود. بر این مبنا که به رسمیت شناختن آوانگاشت‌ها لزوماً به معنای تثبیت صداهای یک اجرا یا سایر صداها نیست. امروزه، این موارد شامل تثبیت صداهای دیجیتالی است که هرگز وجود نداشته و به طور مستقیم با وسایل الکترونیکی ایجاد شده‌اند. اشاره به این موارد در تعاریف ارائه شده برای اجرا، تثبیت، تولیدکننده آوانگاشت، پخش و ابلاغ به عموم انجام شده است. با وجود این، باید تأکید کرد که اشاره به «نمادهای فناوری» به معنای گسترش دادن مفاهیمی نیست که در عهدنامه‌های موجود آمده است. بلکه هدف، شفاف ساختن حقایقی است که فناوری پیشرفته موجب آن شده است.

۲.۳.۲.۲. ذخیره آثار صوتی در واسط‌های الکترونیکی

در ژوئن ۱۹۸۲، کمیته کارشناسان سازمان جهانی مالکیت فکری و یونسکو،^۲ ذخیره آثار و موضوعات مربوط به حقوق مرتبط را در واسط‌های الکترونیکی، بازتولید محسوب داشت. کنفرانس دیپلماتیک، با اتفاق نظر این متن را تدوین کرد: «حق بازتولید، همان‌گونه که در مواد ۷ و ۱۱ معاهده اجراها و آوانگاشت‌های سازمان جهانی مالکیت فکری ذکر شده و استثنایایی که در ماده ۱۶ آن مقرر است، به طور کامل در محیط دیجیتالی، به ویژه برای استفاده از اجراها و آوانگاشت‌هایی که در قالب دیجیتالی هستند، اعمال می‌شود. قابل درک است که ذخیره اجراها

1. Communication to the public

2. WIPO/Unesco Committee of Governmental Experts.

یا آوانگاشت‌های مورد حمایت در قالب دیجیتالی در واسط‌های الکترونیکی، بازتولید مذکور در این مواد، به شمار نمی‌آید.^۱

مفاد جمله اول عبارت فوق روشن است و به موجب آن مقررات معاهده در خصوص حق بر بازتولید به طور کامل در محیط دیجیتالی قابل اجراست. مفهوم بازتولید نباید صرفاً به این دلیل که در قالب دیجیتالی انجام گرفته و برای آن از حافظه الکترونیکی استفاده شده یا بدان دلیل که بازتولید دارای ماهیت موقت است، محدود گردد. از همان جمله می‌توان دریافت که ماده ۱۶ معاهده هم به طور کامل قابل اجراست. بر همین اساس، مبنای مناسبی برای معرفی هر نوع استثناهای موجهی در حقوق داخلی فراهم می‌سازد. این رویکرد، با «معیار سه‌مرحله‌ای»^۲ مذکور در معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها مطابقت دارد.

قسمت دیگری از عبارت فوق، تعریف آثار ذخیره شده را مشخص می‌سازد و مبین آن است که واژه «ذخیره‌سازی»^۳ این قابلیت را دارد که به گونه‌ای دیگر تفسیر شود.

1. WIPO Intellectual Property Handbook, op. cit, p. 326.

۲. مطابق با برخی از عهدنامه‌های بین‌المللی، از جمله ماده ۱۳ توافق‌نامه ۱۹۹۴ ترپیس و بند (۲) ماده ۹ عهدنامه برن درباره حمایت از آثار ادبی و هنری، (متن پاریس ۱۹۶۱)، هر گونه استثنا یا محدودیتی در خصوص حق (مالکیت فکری در مفهوم عام) تنها در صورتی مجاز است که محدود به موارد خاص بوده، با حقوق متعارف پدیدآورنده اثر در بهره‌برداری منافات نداشته و به نحو نامتعارفی با حقوق مشروع پدیدآورنده منافاتی نداشته باشد. این سه قید به «معیار سه مرحله‌ای» (Three-Step Test) معروف شده است.

3. Storage

۲.۳.۲.۳. انتقال در شبکه‌های دیجیتالی

پیشینه مقررات معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها مربوط به انتقال آثار (دارای حقوق مرتبط) در شبکه‌های دیجیتالی است که بعدها «راه‌حل چتری»^۱ نام گرفت. در معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها مقررات مرتبط با انتقال از طریق شبکه‌های دیجیتالی، مواد ۱۰ و ۱۴ هستند که به موجب آن، ابتدا اجراکنندگان و سپس تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها، باید از حقوق انحصاری برای اعطای مجوز عمومی ساختن اجراهای خود که در قالب آوانگاشت‌ها تثبیت شده و آوانگاشت‌ها بهره‌مند شوند. اعم از اینکه باسیم یا بی‌سیم بوده و به شیوه‌ای باشد که عموم مردم بتوانند از یک محل و در زمانی که خود آن را انتخاب می‌کنند، بدان‌ها دسترسی داشته باشند.

این موضوع که طرفین قرارداد آزادند قواعد حقوقی دیگری را بر روابط خود حاکم سازند، در عهدنامه پیش‌بینی شده است. در ماده ۸ عهدنامه حق بر اثر سازمان جهانی مالکیت فکری، مسئولیت رابط ارتباطات الکترونیکی در اینترنت، نسبت به خدماتی که ارائه می‌کند، به رسمیت شناخته شده است.

۲.۳.۲.۴. محدودیت‌ها و موارد استثنایی در محیط دیجیتالی

مواد ۱۸ و ۱۹ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها به معیارهای فنی و اطلاعات مدیریت حقوق مربوط می‌شود؛ موضوعی که در عهدنامه حق بر اثر سازمان جهانی مالکیت فکری هم ذکر شده است. کنفرانس دیپلماتیک در مورد مفاد ماده ۱۲ عهدنامه حق بر اثر سازمان جهانی مالکیت فکری اتفاق نظر داشت. این ماده با آنچه که در ماده ۱۹ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها ذکر شده است، شباهت دارد. قسمت نخست متن مورد توافق چنین است: «باید توجه داشت که اشاره به «نقض هرگونه حقی که تحت حمایت این عهدنامه یا کنوانسیون برن می‌باشد، شامل هم حقوق انحصاری و هم اجرت‌المثل می‌شود». در ادامه مقرر شد، «همچنین قابل درک است که توافق‌کنندگان برای طراحی یا اجرای نظام‌های مدیریت حقوق که طبق آن تشریفاتی که در کنوانسیون برن یا این عهدنامه اجازه داده نشده را مقرر می‌دارد، به مفاد این ماده استناد نخواهند کرد. همچنین این ماده نباید برای منع انتقال آزاد کالاها یا منع بهره‌برداری از حقوق به موجب

1. Umbrella solution

این معاهده به کار گرفته شود». کنفرانس دیپلماتیک اظهار داشت که دو بند فوق‌الذکر در مورد ماده ۱۹ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها هم مجری خواهد بود.^۱

۲.۴. سایر مقررات مهم در معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها

این مقررات شامل موارد متعددی می‌شود که در ذیل مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲.۴.۱. معیار قانونی بودن (مشروعیت)

ماده ۳ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها، همان معیارهایی را که برای قانونی بودن، در مواد ۴ و ۵، ۱۷ و ۱۸ کنوانسیون رم آمده، قابل اعمال می‌داند.

۲.۴.۲. رفتار ملی

ماده ۴، همان نوع رفتار ملی را که در ماده ۱ الی ۳ موافقت‌نامه تریپس در خصوص حقوق مرتبط آمده است، قابل اعمال می‌داند. بدین معنا که رفتار ملی تنها نسبت به حقوقی اعمال می‌شود که به موجب این معاهده اعطا شده است.

۲.۴.۳. پوشش حقوق اجراکنندگان

حمایت از حقوق اجرا، به همان نحوی است که در موافقت‌نامه تریپس مقرر است؛ این حمایت تنها نسبت به اجراهای زنده و اجراهایی که در آوانگاشت‌ها تثبیت شده است، وجود دارد. به استثنای حمایت از پخش و ابلاغ عمومی اجراهای زنده که بر طبق بند (نه) ماده ۶ نسبت به تمامی اجراهای زنده و نه فقط اجراهای شنیداری^۲ (آن‌گونه که در بند ۱ ماده ۱۴ موافقت‌نامه تریپس بیان شده)، اعمال می‌شود.

از نظر تفسیری، این بحث مطرح است که آیا حق تجویز تثبیت اجراهای تثبیت نشده به موجب بند ۲ ماده ۶ نسبت به تمامی تثبیت‌ها اعمال می‌شود یا اینکه تنها تثبیت اجراهای شنیداری را دربرمی‌گیرد؟ متن ماده فوق به نحوی نگارش یافته است که نوعی تفسیر موسع را القا می‌کند؛ با این حال، اگر تعریف «تثبیت» (مذکور در بند (ج) ماده ۲) در نظر گرفته شود، می‌توان تفسیر مضیق را منطقی‌تر دانست. در نتیجه تفسیر اخیر، موضوع تثبیت مذکور در ماده ۶،

۱. رک: صادقی، محمود و زهرا امید، حقوق سازمان‌های پخش اینترنتی در کنوانسیون‌های بین‌المللی و مقایسه آن با قوانین ایران، پژوهش‌های حقوق تطبیقی دوره ۱۹، تابستان ۱۳۹۴، شماره ۲.

2. Aural performances

تنها «اجراها» بوده و موارد دیگر را شامل نمی‌شود. بنابر تعریفی که در ماده ۲ از تثبیت به عمل آمده، این اصطلاح تنها به معنای «محتوای صداها یا نمادهای مربوط به آن است که بتوان از آن صداها را از طریق دستگاه، دریافت، بازتولید یا ارسال کرد». از این‌رو، بند ۲ ماده ۶ تنها تثبیت آوانگاشت‌ها را دربرمی‌گیرد.

۲.۴.۴. حقوق اخلاقی اجراکنندگان

جعل عمیق می‌تواند برای جا زدن یکی شخص عادی به جای یک هنرپیشه یا خواننده مشهور به کار گرفته شود. بند ۱ ماده ۵ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها چنین مقرر می‌دارد: «مستقل بودن حقوق اقتصادی اجراکنندگان، حتی پس از انتقال آن حقوق، ایجاب می‌کند که اجراکننده در خصوص اجراهای زنده یا اجراهایی که در آوانگاشت‌ها تثبیت شده، حق ادعای این امر را داشته باشد که به عنوان اجراکننده در خصوص اجراهای خود، اعلام شود. مگر اینکه شیوه استفاده از اجراها اقتضا نماید که به دلیل انجام اصلاحات یا اقدامات دیگر بر روی اجراها، برای حفظ اعتبار اجراکننده، نام وی درج نشود. این ماده اگرچه در کلیت خود از ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن در خصوص حقوق اخلاقی نویسندگان تبعیت می‌کند؛ در عین حال حمایت‌های کمتری را نسبت به کنوانسیون برن مقرر می‌دارد. در خصوص حق شناخته شدن به عنوان اجراکننده، عنصر امکان‌پذیری اضافه شده و گستره «حق احترام»^۱ هم محدودتر شده است. بند ۲ و ۳ ماده ۵، در خصوص مدت زمان حمایت و ابزارهای تضمین حقوق، ویرایش دیگری از بندهای ۲ و ۳ ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن به شمار می‌آیند.

۲.۴.۵. حقوق اقتصادی اجراکنندگان

علاوه بر «حق در دسترس قرار دادن» که در قالب مباحث مربوط به فناوری دیجیتال بررسی شد، معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها حقوق اقتصادی خاصی را برای اجراکنندگان مقرر می‌دارد که شامل حق پخش و ابلاغ (انتقال) عمومی اجراهای تثبیت نشده می‌باشد. البته بند ۲ ماده ۶ موردی را که اجراها در حال پخش باشد، استثنا می‌کند. همچنین حق بازتولید و حق اجاره به موجب مواد ۶، ۷ و ۹ برای اجراکننده به رسمیت شناخته شده است. همان‌گونه که بند ۱ و ۴ ماده ۱۴ موافقت‌نامه تریپس هم، چنین حقوقی را برای اجراکننده مقرر می‌دارد.

1. Right to respect

در خصوص حمایت از حق توزیع، بند ۱ ماده ۸ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها تصریح می‌کند که اجراکنندگان، حق انحصاری دادن اجازه عرضه عمومی نسخه اصلی و کپی‌های آن را که در قالب آوانگاشت‌ها تثبیت شده است، دارا می‌باشند. این عرضه می‌تواند از طریق فروش یا انتقال مالکیت انجام گیرد. بند ۲ ماده ۸، مربوط به مسئله تضعیف حقوق^۱ می‌باشد. البته این بند، دولت‌های عضو را ملزم نمی‌کند که رویکرد تضعیف حقوق را در سطح ملی/ منطقه‌ای یا بین‌المللی اتخاذ نموده یا اقدام به تدوین مقررات در این خصوص نمایند.

۲.۴.۶. حقوق تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها در معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها

علاوه بر حق عرضه برای دستیابی که قبلاً زیر عنوان حوزه دیجیتال مورد بررسی قرار گرفت و حق توزیع، معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها همان حقوقی را که در بندهای ۲ و ۴ ماده ۱۴ موافقت‌نامه تریپس برای تولیدکنندگان آوانگاشت تعیین شده است، ضمن مواد ۱۱ و ۱۳ خود مقرر می‌دارد. این حقوق عبارت‌اند از: حق بازتولید و حق اجاره دادن. ماده ۱۲ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها حاوی قید اجرا همراه با تغییرات ضروری^۲ می‌باشد که شامل حق توزیع برای تولیدکنندگان آوانگاشت در خصوص آوانگاشت‌های آنها می‌شود. همان‌گونه که ماده ۸ هم به وجود این حقوق برای اجراکنندگان در مورد آن دسته از اجراهای آنها که تثبیت شده است، دلالت دارد.

۲.۴.۷. حق مطالبه وجه برای پخش و ابلاغ به عموم

ماده ۱۵ معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها عملاً همان حقوقی را که در ماده ۱۲ کنوانسیون رم به عنوان حق اجاره یا هر نوع واگذاری برای اجراکنندگان و تولیدکنندگان آوانگاشت مقرر شده است، تصریح می‌کند. به استثنای این موضوع که در کنوانسیون رم، جزئیات این حقوق به قوانین ملی دولت‌های عضو واگذار شده است، تا چنین حقوقی را برای اجراکنندگان و تولیدکنندگان یا هر دو مقرر نمایند. در حالی که معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها تصریح دارد که این حقوق باید در قالب واگذاری منصفانه به هر دوی آنها تعلق داشته باشد. البته دولت‌های عضو می‌توانند طبق بند الف ماده ۱۶ برای این رویکرد معاهده اجراها و آوانگاشت‌ها محدود تعیین کنند.

قسمت مهم ماده ۱۵، بند ۴ آن است که مقرر می‌دارد: از نظر این ماده، آوانگاشت‌هایی که از طریق ابزارهای باسیم یا بی‌سیم عرضه عمومی شده، به نحوی که عموم می‌توانند از یک مکان

1. Exhaustion of right
2. Mutatis mutandis

و در زمانی که شخصاً انتخاب می‌کنند، به آنها دسترسی داشته باشند، باید فرض شود که برای اهداف تجاری منتشر (تکثیر) شده‌اند.

۳. راهکارهای حقوقی کاهش و مدیریت جعل عمیق

افزایش میزان جعل عمیق و به همان اندازه رشد میزان سوءاستفاده از این فناوری، موجب طرح راهکارهایی برای مدیریت جنبه‌های منفی آن شده است. در این مورد، حداقل دو رویکرد می‌تواند مطرح شود:

رویکرد اول این است که توصیف حقوقی و کیفی جدیدی از جعل عمیق به عمل نیاید و بر مبنای همان قواعد سنتی عمل شده، این فعل با یکی از عناوین مجرمانه موجود تطبیق داده شود. رویکرد دوم این است که عنوان یا عناوین جدیدی که منطبق با شرایط و ارکان جعل عمیق باشد، تعریف گردد. در ایالات متحده، در سال ۲۰۱۸ قانون منع جعل عمیق مغرضانه^۱ پیشنهاد شده که جرم‌انگاری گسترده‌ای از تولید و پخش آثار ناشی از جعل عمیق مغرضانه به عمل می‌آورد، اما به سرانجامی نرسید.

به هر حال، صدق عنوان و ارکان مسئولیت غیرقراردادی بر جعل عمیق زیان‌بار، محل تردید نیست. وفق ماده ۳۳۱ قانون مدنی، «هرکس سبب تلف مالی بشود باید مثل یا قیمت آن را بدهد و اگر سبب نقص یا عیب آن شده باشد، باید از عهده نقص قیمت آن برآید». بنابراین فعل شخص می‌تواند عنوان «تسبیب» را داشته باشد.

در کالیفرنیا هر نوع جعل عمیقی که به قصد صدمه زدن به شهرت نامزدهای انتخاباتی یا فریب رأی‌دهندگان در مورد یک نامزد شود، منع شده است، مگر اینکه بر روی آن برچسب جازنی و تقلید چهره قید شده باشد.^۲ در ایالت تگزاس نیز مقررات مشابهی برای پیشگیری از تأثیر جعل عمیق در انتخابات به تصویب رسیده است. بسیاری از این طرح‌ها و لوایح، هنوز به صورت قانون موضوعه در نیامده‌اند، اما اثر خود را به عنوان منابع فرعی حقوق بر جای می‌گذارند.

1. Malicious Deep Fake Prohibition Act of 2018.

2. Sumagaysay, Levi, California Has a New Deepfakes Law in Time for 2020 Election, At: www.mercurynews.com/2019/10/04/california-has-a-new-deepfakes-law-in-time-for-2020-election/

در مورد جعل عمیق نسبت به آثاری که مورد حمایت فکری بوده، یا به عنوان نام یا علامت تجاری، اختراع یا هر نوع اثر دیگری مورد حمایت هستند، قواعد و مقررات راجع به مالکیت فکری و ادبی و صنعتی می‌تواند به کار گرفته شود. در این راستا می‌توان از مواد ۶۲ و ۶۳ قانون تجارت الکترونیکی (مصوب ۱۳۸۲) که به «حمایت از حقوق مؤلف در بستر مبادلات الکترونیکی» می‌پردازد، بهره گرفت.

از حیث ضمانت اجرای کیفری، ماده ۷۴ قانون تجارت الکترونیکی (اصلاحی جزای نقدی ۱۳۹۹/۱۱/۰۸) تصریح دارد: «هرکس در بستر مبادلات الکترونیکی با تکثیر، اجراء و توزیع (عرضه و نشر) مواردی که در قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۰۹/۰۳ و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲/۰۹/۲۶ و قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۰۴، منوط بر آن که امور مذکور طبق مصوبات مجلس شورای اسلامی مجاز شمرده شود، در صورتی که حق تصریح شده مولفان را نقض نماید به مجازات سه ماه تا یک سال حبس و جزای نقدی به میزان ۱۵۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال محکوم خواهد شد».

«طبق این ماده جرایم ارتكابی می‌تواند بهره‌برداری غیرمجاز و شبیه‌سازی از آثار ادبی و هنری و نرم‌افزاری باشد. عنصر مادی این جرایم، نقض حقوق پدیدآورندگان شامل تکثیر، اجراء، عرضه و نشر آثار در بستر مبادلات الکترونیکی بدون اجازه پدیدآورندگان آنهاست. از آنجا که تبصره ماده ۶۲ قانون تجارت الکترونیکی در صدد حمایت از حقوق جانبی (مجاور) شامل حقوق مادی و معنوی هنرمندان مجری آثار، تولیدکنندگان صفحات صوتی و تصویری (آوانگاشت‌ها) و سازمان‌ها و مؤسسات ضبط و پخش (سازمان‌های رادیو تلویزیون) برآمده و مقررات قوانین سال ۱۳۴۸ و ۱۳۵۲ را بر آنها حاکم دانسته و به علاوه ماده ۳ قانون سال ۱۳۵۲ صراحتاً نسخه‌برداری، ضبط یا تکثیر آثار صوتی، صوتی - تصویری ضبط شده بر روی صفحه نوار یا هر وسیله دیگر را بدون اجازه صاحبان حق یا تولیدکنندگان انحصاری یا قایم‌مقام قانونی آنان در صورتی که برای فروش مورد استفاده قرار گیرد، ممنوع اعلام کرده، لذا می‌توان نتیجه گرفت که ماده ۷۴ مزبور برای نقض این حقوق در بستر مبادلات الکترونیکی مجازات تعیین کرده است»^۱.

۱. زرکلام، ستار، *حقوق مالکیت ادبی و هنری*، تهران: انتشارات سمت، چاپ اول، بهار ۱۳۸۷، صص ۳۹۱-۳۹۲.

در مورد هنرپیشگان، بازیگران و نیز ورزشکاران حرفه‌ای، حق بر شهرت^۱ و مبانی و قواعد مرتبط با این حق می‌تواند برای صیانت از چنین اشخاصی در برابر جعل عمیق به کار گرفته شود.^۲ همچنین اگر محصول جعل عمیق موجب خسارت روحی و روانی به شخص شده باشد، این خسارت بر مبنای مواد ۱ و ۲ قانون مسئولیت مدنی و با شیوه‌هایی که در این قانون ذکر شده است، قابل جبران خواهد بود. مقررات راجع به حمایت از حریم خصوصی و حقوق شهروندی نیز در این مورد می‌توانند به کار گرفته شوند.

یکی دیگر از راهکارهایی که می‌تواند برای پیشگیری از زیان یا کاستن از آثار زیان‌بار محصولات ناشی از جعل عمیق به کار گرفته شود، ایفای نقش دولت، صدا و سیما و سایر نهادهای مرتبط اعم از دولتی یا غیردولتی در اعلام سریع موارد جعل عمیق و نیز آرایه آموزش‌های ساده برای تشخیص موارد جعلی از موارد واقعی است.

1. The Right of Publicity (Personality rights).

۲. رک: رهبری، ابراهیم و حسن لجم اورک، *تحلیلی تطبیقی بر حمایت حقوقی از حق بر شهرت یا تصویر تجاری ورزشی*، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۳، دی ۱۳۹۸، شماره ۱۰۸؛ جعفری، فیض‌الله و مهرناز مختاری، *مطالعه تطبیقی ماهیت حقوق تصویر ستارگان در تبلیغات تجاری*، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۷، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، شماره ۲.

نتیجه‌گیری

در مقام وضع قانون در حوزه جعل عمیق، باید این امر را به عنوان اصل قبول کرد که نمی‌توان این فناوری را به طور کامل ممنوع کرد. اصل آزادی محتوا که یکی از آثار پذیرش اصل جهانی آزادی بیان است، پشتیبان عدم امکان ممنوعیت فناوری جعل عمیق می‌باشد. به علاوه، این فناوری از جمله پیامدهای پیشرفت در فناوری است و مزایایی نیز دارد. با این وصف، رویکردهای متعدد در حوزه وضع قانون برای جعل عمیق، قابل طرح می‌باشد.

رویکرد اول، عدم قانون‌گذاری (سکوت) و اداره شرایط و اوضاع و احوال به وجود آمده براساس قوانین و مقررات موجود است. در این رویکرد، برای پیروزی در دعوای مسئولیت مدنی، زیان‌دیده از جمله باید اثبات نماید که از تولید یا پخش محصول جعل عمیق به وی خسارت وارد شده و در عین حال، تشخیص جعلی بودن اثر برای افراد متعارف ناممکن بوده و امکان پیشگیری از زیان وارده وجود نداشته است.

رویکرد دوم، تصویب قانون خاصی است که تولید یا پخش توأم با سوءنیت محتوای جعل عمیق را جرم‌انگاری کند. با توجه به اینکه هیچ‌کدام از عناوین مجرمانه موجود در مورد جعل عمیق صدق نمی‌کند، به نظر می‌رسد که این جرم‌انگاری نیاز است. به‌ویژه که اگر اصل تولید محتوای جعل عمیق، جرم نباشد، به طریق اولی، پخش آن نیز جرم نخواهد بود.

هرچند پیشگیری از ایجاد محتوای جعل عمیق تقریباً غیرممکن است، می‌توان با تصمیمات و اقدامات چندوجهی، آثار مخرب آن را به حداقل ممکن رسانید. شکی نیست که پیروزی در این زمینه مستلزم هماهنگی قانون‌گذار، نهادهای خصوصی، شبکه‌های اجتماعی و شرکت‌های اینترنتی، مؤسسات آموزشی و حتی روزنامه‌نگاران و مراکز خبری می‌باشد. به عنوان یک راهکار پایدار برای کاستن از آثار زیان‌بار جعل عمیق، شرکت‌های سازنده نرم‌افزارهای تولید جعل عمیق، باید آنها را به نحوی طراحی کنند که روی محصول تولید شده، هشدار «این ویدئو محصول جعل عمیق می‌باشد» به صورت خودکار درج شود. همچنین شبکه‌های اجتماعی باید مکلف شوند که سامانه خود را به نحوی طراحی نمایند که به طور خودکار محصول جعل عمیق را تشخیص داده، از انتشار آن جلوگیری نماید.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب

۱. زرکلام، ستار، *حقوق مالکیت ادبی و هنری*، تهران: انتشارات سمت، چاپ اول، بهار ۱۳۸۷.

مقاله

۲. جعفری، فیض‌الله و مهرناز مختاری، *مطالعه تطبیقی ماهیت حقوق تصویری*

ستارگان در تبلیغات تجاری، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۷، پاییز و زمستان ۱۳۹۵،

شماره ۲.

۳. رهبری، ابراهیم و حسن لجم اورک، *تحلیلی تطبیقی بر حمایت حقوقی از حق بر*

شهرت یا تصویر تجاری ورزشی، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۳، دی ۱۳۹۸،

شماره ۱۰۸.

۴. صادقی، محمود و زهرا امید، *حقوق سازمانهای پخش اینترنتی در کنوانسیونهای*

بین‌المللی و مقایسه آن با قوانین ایران، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۹،

تابستان ۱۳۹۴، شماره ۲.

ب) منابع انگلیسی

Book

5. World Intellectual Property Organization [WIPO], *WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use*, Second Edition, WIPO, Geneva 2004.

Articles

6. Chesney, Bobby & Citron, Danielle K., "Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security", *California Law Review*, Vol. 107, 2019, p. 1779.

7. Gieseke, Anne Pechenik, "The New Weapon of Choice: Law's Current Inability to Properly Address Deepfake Pornography", *Vanderbilt Law Review*, Vol. 73, 2020.

8. O'Donnell, N. ., "Have we no decency? section 230 and the liability of social media companies for deepfake videos", *University of Illinois Law Review*, Vol. 2, 2021, p. 708.
9. Reid, Shannon, "The Deepfake Dilemma: Reconciling Privacy and First Amendment Protections", *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*, Vol. 23, 2021.
10. Schwartz, Paul M. & Karl-Nikolaus Peifer, Prosser's Privacy and the German Right of Personality Are Four Privacy Torts Better than One Unitary Concept? *California Law Review*, Vol. 98, 2010, pp. 1972-81.

Electronic resources

11. Atkinson, Claire, Fake News Can Cause "Irreversible Damage" to Companies- and Sink Their Stock Price, NBC NEWS, At: <https://www.nbcnews.com/business/business-news/fake-news-can-cause-irreversible-damage-companies-sink-their-stock-n995436/> .
12. Henry Ajder, Social Engineering and Sabotage: Why Deepfakes Pose an Unprecedented Threat to Business, At: https://aibusiness.com/document.asp?doc_id=760904/ Khari Johnson, Deepfake Concerns Ahead of 2020 Election Include Iran, China, Instagram, and WhatsApp, At: <https://venturebeat.com/>
13. Sumagaysay, Levi, California Has a New Deepfakes Law in Time for 2020 Election, At: www.mercurynews.com/2019/10/04/california-has-a-new-deepfakes-law-in-time-for-2020-election/

Treaties & Rules

14. WIPO Copyright Treaty [WCT].
15. WIPO Diplomatic Conference on Certain Copyright and Neighboring Rights Questions.
16. WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT), (adopted in Geneva on December 20, 1996).
17. Convention for the Protection of Producers of Phonograms Against Unauthorized Duplication of Their Phonograms, (Geneva, October 1971).
18. Convention Relating to the Distribution of Programme-Carrying Signals Transmitted by Satellite, (Brussels, May 1974).
19. Rome Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organizations (1961).